

Timpul și Heidegger.

Salutăm o nouă apariție, o conferință pe care Martin Heidegger a ținut-o în 1924 la Societatea Teologică din Marburg și apărută în Max Niemeyer Verlag Tübingen în 1989. Editura Humanitas ne prezintă o ediție bilingvă : *Der Begriff der Zeit - Conceptul de timp*, în colecția ϕ , traducere Cătălin Cioabă. După editorul german ca și după traducătorii francezi citați lucrarea oferă lămuriri asupra cărții de bază a lui Heidegger, *Ființă și timp*, apărută, parțial, în 1927.

Cred că a fost o foarte bună idee a editorului și a traducătorului să publice pentru români o ediție bilingvă. Este foarte bine deoarece traducătorii lui Heidegger sunt dominați de forța textului și nu prea știu cum să iasă din el atunci când o traducere devine în mod normal și o interpretare. Din păcate unii traducători români s-au lasat imresionați de bombastica traducerilor în franceză care par să fie dintre cele mai nereușite. Actuala traducere nu suferă de această boală având calitatea decenței.

Marea filosofie, și cu Heidegger ne aflăm în acest domeniu, folosește, de cele mai multe ori, o scriere cât mai clară, cât mai ușor de înțeles. Este adevărat că din dorința de o cât mai bună claritate și din dorința de a putea surprinde cât mai mult din ce vrei să spui textul se poate îngreuna. Este unul din motivele pentru care Socrate a refuzat să scrie. De multe ori un text filosofic cere un efort susținut al atenției distributive, ceea ce este foarte obositor. Este un motiv, cred, pentru care notele făcute de audienți la acest text preliminar privind ființa și timpul este foarte important pentru înțelegerea nucleului filosofiei heideggeriene care a fost tocmai *ființa și timpul*.

Conferința începe prin întrebarea autorului: ce este timpul? Răspunsul este aproape toată gândirea lui Heidegger. Răspunsul din acest text ca și din multe alte texte.

Pornește de la un arbitrar *acum*. ”Ce este *acum*?...Augustin..se întreabă dacă nu cumva sufletul însuși este timpul...” ”În tine, suflete al meu, eu măsoz timpurile; măsurându-te, eu măsoz timpul.” “ și ajunge la Dasein. Dasein-ul? Ce încurcătură superbă pentru atâția interpreți! Cred că Heidegger spune simplu și clar: Dasein-ul este în faptul de a fi de fiecare dată (Jeweiligkeit) ..al meu. Dar nu un *al meu* înghețat, neschimbat, ci un *al meu* care este de fiecare dată *al meu* pentru că “Eu sunt totuși, cu Dasein-ul meu, întotdeauna pe drum (unterwegs)”. Ființa mea poate avea, de fiecare dată, ceva, numai un puțin, schimbat. Eu sunt aceeași ființă dar nu chiar aceeași. Închipuiți-vă că am scris pe un carton “Cine sunt eu?” Și îl am agățat în camera mea. Îl vad în fiecare zi și răspunsul meu ar trebui să fie: “Sunt ființa mea de acum!” nu ființa mea de ieri și nici cea ce voi fi mâine.

Să ne întoarcem puțin la dicționar. Da, în germană, poate fi un adverb de timp (atunci, când, în acest caz, în aceste împrejurări) poate fi o conjuncție temporală (când, pe când). Și mai poate fi adverb de loc (aici, acolo, ici, colo). Sunt tocmai sensurile pe care Heidegger le-a căutat și l-a realizat cu Dasein, *ființa de fiecare dată*. Acest *da* este și un *acum*. Poate că am putea spune în românește *ființa acum* pentru Dasein, dacă ne-am gândi la un fel de *acum* continuu, care se tot repetă.

Numai că de aici Dasein-ul începe să se metamorfozeze, să cuprindă noi chipuri pe care nu le bănuiam la început, el are viața lui proprie, chiar dacă este al meu. Vă propun o înșiruire, care

o să vi se pară cam didactică, dar necesară economiei interpretării unor aspecte ale timpului heideggerian ca și ale *Daseinului* său.

“1. Dasein-ul.. este *faptul-de- a-fi-în-lume.*” *Eu* sunt în lume. 2. Dacă sunt în lume nu voi fi singur, voi fi împreună cu altul (Mit-einander-sein). 3. Fiind împreună cu un altul, cu alții, “Dasein-urile vor deține laolaltă *vorbirea.* ..În spațiul vorbirii are loc, cu precădere, faptul-de-a-fi-în-lume al omului. 4. Mai mult, din moment ce “ Dasein-ul este o ființare care se determină pe sine ca “eu sunt” ..el este de fiecare dată propriu .. și primordial ca Dasein-ul meu.” Ca alții să fie, pentru mine, este nevoie ca în primul rând să fiu eu. Totul este “ de fiecare dată al meu”.5. După acest moment de egotism, într-un sens mai larg de preocupare pentru *eu* și care nu poate fi un egoism deoarece îmi dau seama că ceilalți sunt la fel de importanți ca și mine, putem înțelege că toți suntem unii cu alții. Așa apare ”impersonalul “se”. *Se* spune, *se* aude, *se* optează pentru ceva, *se* dă curs unei preocupări... așa apare o ființare dominată de impersonalul “se””. 6. “Ființarea astfel caracterizată... este una preocupată de ființa sa.....*Grija* (die Sorge) *pentru Dasein a situat de fiecare dată ființa în grijă...*7. ..Dasein-ul se detine pe sine...El se întâlnește pe sine însuși...8. *Dasein-ul* ca ființare nu poate fi dovedit și nici macar nu poate fi în vreun fel vădit.” *Grija* și limita cunoașterii umane mai ales când ea se apropie de individual, de subiectiv, de partea afectivă a ființei, face simțită, în acest text, apropierea de lucrarea capitala din 1927. În cele ce urmează mă interesează mai mult ceea ce mi se pare că Heidegger nu a mai consemnat în *Ființă și timp*.

Este momentul revenirii pe poteca principală. Ce este timpul și...ce este Dasein-ul în timp? Sunt întrebările ce se repetă și urmează. ”Dasein-ul ca viață umană este în primul rând posibilitate, este ființa posibilității săvârșirii certe dar nedeterminate.” Cam asta înseamnă a avea propria moarte numai că săvârșirea nu este fixată în timp, ea este, spre norocul nostru, nedeterminată. Acesta este chiar impulsul nostru de a trăi. Știm că ne îndreptăm spre moarte, spre săvârșire, dar putem privi cu încredere viitorul, putem trăi în viitor. Trecutul este memoria noastră dar viața este viitorul. Ca să ne îndreptăm spre viitor avem nevoie de a învăța să mergem, să alergăm, înainte (vorlaufen) pentru că, în alte condiții, nimeni nu va alerga să-și întâlnească sfârșitul, asta dacă am ști “când” s-ar petrece acest „ceva”. „Ce”(Was) se va întâmpla o știm cu toții, deaceia nu-i deloc interesant, știm că suntem muritori. Interesant și important este „cum”(Wie) vom merge, cum vom alerga înainte spre viitorul care este viața noastră. Astfel vom înțelege ce spune Heidegger: “Mergerea înainte ne arată perspectiva fundamentală a acestei ființări care este “cum””. Acesta este și secretul de a avea timp în mergerea către viitor. “ A fi orientat spre viitor, aceasta dă timp, dă imagine prezentului și readuce trecutul așa cum a fost el trăit. ..Dacă abordăm săvârșirea, sfârșitul, întrebându-ne “cât mai este” până atunci, până murim, și “când” survine ea” nu ne arată decât încercarea noastră de a fugi de sfârșit, de moarte, încercând să determinăm ceea ce este nedeterminat.”Orientarea, de fiecare dată, către posibilul viitor a *Dasein-ului* ne dă timp, căci el este chiar timpul”. Orientarea către viitor înseamnă “cum” să ne petrecem timpul viitor mai frumos, mai bine, renunțând la căutarea lui “când se sfârșește.

Atenție! Heidegger trage aici un semnal de alarmă care ar fi bine să-l înțelegem. „Avem nevoie de o raportare autentică la timp. Dasein-ul care calculează, cu ceasul în mână, ...”când “ și “cât de mult” timp mai este, acel *Dasein* își pierde timpul. ...acest *Dasein* ce supune timpul calculului spune întruna: “n-am timp”. Oare nu se trădează el pe sine prin ceea ce face cu timpul, în măsura în care chiar el însuși este timpul? Să pierzi timpul și pentru asta să-ți procuri ceasul! Nu răzbate aici toată straneitatea (das Unheimlichkeit) *Dasein-ului*?”. Aceasta deoarece timpul nu este *ceva* pe care poți pune mâna și “să strigi este!”, el este împreună cu Dasein-ul,

este chiar Dasein-ul, ființa mea poartă în ea, ba chiar este, timpul, un timp care este numai al meu. Aici se strecoară o primă și principală neînțelegere.

Timpul nu poate fi o scurgere constantă a unor aceleași părți: secunde, minute, ore, zile, către un viitor neclar, nebulos. Timpul nu poate fi decât acea plimbare a ființei mele către un viitor nedeterminat ca moment dar foarte bine determinat altfel pentru că este al meu și numai al meu, nu este și al tău. Tu, celălalt, vei avea, cu ființa ta, cu Dasein-ul care e numai al tău, o altfel de plimbare care va depinde de tine, de cum ești tu așa cum al meu depinde de cum sunt eu. Aceasta înseamnă o relativizare a timpului?

Trebuie să recunosc că, de data asta, nu prea înțeleg ce este aia relativizare. Timpul absolut este o invenție matematică a unei minți umane de care, pâna la un punct, ne folosim toți. Timpul absolut se înscrie în Dasein-ul unor gânditori, el nu are cum să fie o realitate. Este o convenție. Când plecăm de la scara terestră ziua și noaptea nu mai au sens, sau au un cu totul alt sens decât cel cu care suntem obișnuiți. Aceasta este cheia marilor dificultăți pe care le au astronomii în găsirea unui sistem de referință pentru un timp absolut-absolut. Mi se pare mult mai corect să vorbim de un timp terestru care este al ceasurilor noastre așa cum putem să gândim un timp al meu, al tău, al celui alt, indiferent care este acest celălalt și fără să fie o „relativizare”. Heidegger spune: “Explicitarea curentă a *Dasein*-ului amenință cu pericolul relativismului. Însă teama de relativism este teama de Dasein.” (Op. cit. p. 68-69). În fond, ce poate fi mai total, mai “absolut” în sfera mea de interes decât persoana mea. Să nu ne gândim la egoism, la orgoliu fără de limite, este vorba de cea mai simplă realitate, eu nu am cum să văd lumea, tot ce există decât cu ochii mei! Sigur că astfel se poate deschide drumul orgoliului și al egoismului. Numai că ambele vor fi prezente în firea omenească chiar dacă prefer timpul ceasului în locul timpului meu. Mai mult decât atât, graba în viață, personajele care-ți spun tot timpul că „nu au timp” pentru “cum” este bine să trăiești, “cum” este de dorit să trăiești, aceste persoane, personaje, sunt și cele care au cel mai mare grad de egoism. În schimb, dacă devii conștient de valoarea timpului tău nu are rost să fii egoist, are rost să te concentrezi doar pe “cum” să trăiești mai frumos timpul tău care este împreună, prin faptul de a fi în lume, cu “celălalt”.

Cred, sper, că acum începe să se clarifice puțin aparentul nor ce învăluiește *Dasein*-ul lui Heidegger. *Dasein*-uri sunt nenumărate. Important este faptul de a fi *ființa mea acum*, acum-ul pe care mi-l construiesc prin drumul meu către viitor care înseamnă că mă îndrept spre moarte dar nu sfârșitul, pe care nu-l pot determina nicicum, este ținta mea. Ținta este drumul. De felul cum voi merge pe acest drum depinde *Dasein*-ul meu, ființa mea care este, de fiecare dată, un “acum”. Sper că este evident de ce *Dasein*-ul este o noțiune centrală a gândirii lui Heidegger. El este chiar ființa în „acum”-ul meu de fiecare dată. Deasemenea am spus că *Dasein*-ul nu deschide drumul egoismului ci ființează în lume împreună cu celălalt (Miteinander-in-der-Welt-Seins). Eu sunt conștient că exist împreună cu celălalt.

Drumul meu este bine că este orientat către viitor și că uit trecutul. *Dasein*-ul nu vede ceea ce a trecut fiind orientat către viitor dar simte acest trecut. Starea asta se poate numi *conștiință*. Am putea încerca să vorbim aici de o ființă colectivă, de un fel de *Dasein* colectiv pe care-l am în spatele meu și care este prezent în *Dasein*-ul meu, ca și în *Dasein*-ul celui alt. Ceea ce nu este o idee chiar așa de străină de Heidegger pentru că el vorbește de “se”, de *se* impersonal, care poate fi ființa mea împreună cu ceilalți. De ce nu poate fi și memoria colectivă? *Dasein*-ul celor care m-au premers și care se păstrează în ființa mea, în *Dasein*-ul meu. S-ar fi putut ca Heidegger să fi refuzat această idee care l-ar fi scos din limitele gândirii sale dar asta nu înseamnă că nu putem forța unele limite pe care le putem împinge ceva mai încolo. Pentru că

nu este cazul aici să fac o discuție mai largă a acestei teme am să vă spun o mică întâmplare. Nu de mult stăteam de vorbă cu un prieten de vârsta mea care după ce s-a pensionat s-a retras într-o foarte frumoasă vâlcea moldavă unde crescuse de mic copil. A reparat casa părintească, a renovat-o și se ocupă cu de ale pământului. Știți ce mi-a spus Bubu (așa-l strigă pe prietenul meu pe care copii și nepoții)? “Dragă Geo, dacă eu nu veneam acum 12 ani aici muream de mult”. Bubu a știut să-și câștige timpul în felul lui apropiindu-se de ființa colectivă, de *Dasein*-ul colectiv, dacă am voie să spun așa ceva, găsim și propriul *Dasein* care i-a deschis drumul spre viitorul lui. Dacă ar fi rămas în București unde a trăit 50 de ani și unde nu are nici un fel de rădăcini, ar fi stat, cum spunea soția lui, Bibi, o citadină care se descurcă perfect în vâlceaua moldavă unde a învățat să facă brânză de oaie și câte o mămăligă mare, din porumbul care crește pe un deal, pentru lighioanele din ogradă: ”Da! Bubu ar fi stat toată ziua cu capul în TV și ar fi mers din când în când la piață să cumpere niște pătrunjel și doi morcovi.”

Asta înseamnă să-ți construiești frumos *Dasein*-ul sub impulsul unei ființe colective care-ți strigă în ureche cum să trăiești. Numai să auzi și să înțelegi, Bubu și Bibi se pare că au auzit și au înțeles sfatul acesta interior. Asta înseamnă să știi să fugi de pierderea timpului fugind de terorizarea prin ceas, să fugi de „cât e ceasul?”, de “cât mai este până....?” pentru că ai timpul tău pe care și-l construiești singur.

*Cer iertare dacă în textul citat am schimbat câteva cuvinte față de traducerea domnului Cătălin Cioabă. Am făcut-o pentru că o traducere a unui text filosofic însemna și deschiderea spre o anumită interpretare. Dealtfel, interpretarea făcută de domnul Cătălin Cioabă, într-o broșură alăturată, m-a încântat, numai că a mea diferă puțin.

Geo Savulescu

Toate acestea mă duc cu mintea la William Faulkner. În cărțile lui Faulkner se desfășoară un timp special, timpul lui propriu. Pare că este timpul lui Flem Snopes sau al Varner-ilor. În toate cărțile lui acesta este subiectul în jurul căruia se desfășoară totul ca și în jurul Jeffersonului. Nu se desfășoară un timp ca o saga ci un timp care pare că se învârtă parcă pe loc. Povestea, întâmplările, apucă câte o mică parte a acestui timp și se înfășoară în el însuși, așa cum spune chiar Faulkner la începutul *Casei cu coloane* “Cartea aceasta este capitolul final, este suma unei lucrări concepute și începute în 1925 ..... autorul a învățat, sau crede că a învățat, despre inima omenească și despre dilemele ei mai mult decât știa acum treizeci și patru de ani; și e convins că trăind alături de ele atâta vreme, cunoaște personajele din această cronică mai bine decât atunci”. Am citit cu o plăcere fantastică aceste cărți ale lui Faulkner. Aproape că nu m-a interesat acțiunea ci mai mult portretele și peisajele care-ți pătrund în suflet ca și “leitmotiv-ele” care-ți dau o senzație că ascuți o simfonie în care totu-ți devine, într-un anumit fel, familiar pentru că traiești și tu timpul lui Faulkner, ai emoții împreună cu *omul sau interior* de care ești scăldat prin lectură.

Tot așa se întâmplă cu lectura unui alt mare autor, cu “A la recherche du temps perdu” a lui Marcel Proust. Cu toate că Proust scrie diacronic, căutând în memoria sa de copil și apoi de tânăr ceea ce el a crezut că este *timpul pierdut*, de fapt cel mai câștigat timp din câte câștiguri de timp se cunosc. Dacă la Faulkner leitmotiv-ele erau ba Eula, ba Varner, Flem Snopes, ca și multe altele, la Proust aceste leitmotive sunt date de marele său rafinament stilistic. Citindul te afli tot timpul în Proust. Întâmplările ca și acțiunea curg pe lângă tine ca boarea unei dimineți

de primăvară cu parfumul florilor ce te încântă și nu-ți dorești decât să poți continua această simțire. Proust te va ajuta așa cum te ajută și Faulkner. Dacă mulțumești lui Dumnezeu că o simfonie de Brukner este destul de lungă ca să rămâi cât mai mult în ea, așa cum se întâmplă și cu simfoniile lui Mahler sau cu operele lui Wagner, avantajul lecturii este, chiar atunci când este masivă, că poți să lungești lectura cât vrei tu, să rămâi în timpul autorului, să te plimbi prin timpul lui. Reluarea unei lecturi ca și reascultarea unei bucăți muzicale mărește, de multe ori plăcerea pe care o numim estetică.

*Cer iertare dacă în textul citat am schimbat câteva cuvinte față de traducerea domnului Cătălin Cioabă. Am făcut-o pentru că o traducere a unui text filosofic însemna și deschiderea spre o anumită interpretare. Dealtfel, interpretarea făcută de domnul Cătălin Cioabă, într-o broșură alăturată, m-a încântat, numai că a mea diferă puțin.